

Modlitewnik królowej Bony (dalej: *Modlitewnik*), żony Zygmunta I Starego, znajduje się w Bodleian Library w Oksfordzie, gdzie opatrzone go sygnaturą Douce 40. Czasem określany jest w literaturze jako *Godzinki królowej Bony* oraz *Modlitewnik Bony II*, z racji tego, iż do naszych czasów przetrwały dwie modlitewne książki stanowiące niegdyś własność żony Zygmunta I^[1].

Jako pierwszy informacje o tym rękopisie opublikował w Polsce Jan Tadeusz Lubomirski w połowie XIX wieku^[2]. Odtąd zabytek zawsze był opisywany razem z *Modlitewnikiem Zygmunta I Starego*^[3]. Nie wiadomo, jakie były dzieje rękopisu od śmierci Bony 19 listopada 1557 roku aż do chwili, gdy w 1834 roku po zgonie słynnego antykwariusza i bibliofila Francisa Douce'a (1757-1834) jego księgozbiór trafił do Bodleian Library. W latach 1799-1811 Douce pełnił funkcję kustosa oddziału rękopisów w British Museum. *Modlitewnik* musiał nabyć, działając jako antykwariusz, najprawdopodobniej po roku 1823, kiedy na podstawie testamentu jednego z najwybitniejszych rzeźbiarzy brytyjskich z końca XVIII wieku, Josepha Nollekensa, zyskał spory majątek i mógł sobie pozwolić na zbieranie książek wyjątkowo cennych^[4]. Z kolei na mocy testamentu Douce'a jego kolekcja iluminowanych rękopisów, wyjątkowo cennych książek oraz rycin trafiła do zbiorów biblioteki w Oksfordzie, gdzie znajduje się do dziś. Odpowiedzi na pytania, gdzie i w jakich okolicznościach brytyjski antykwariusz nabył swoją kolekcję, a także co działo się z *Modlitewnikiem* przez ponad 200 lat, pozostają do dziś nierozstrzygnięte. Jest mało prawdopodobne, że poznamy rozwiązanie zagadki, w jaki sposób trafił on do rąk Douce'a. Można z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć, że Bona wywozła 5

rękopis z Polski w 1556 roku, podobnie jak uczyniła z *Modlitewnikiem Zygmunta I Starego*. Co działo się z zabytkiem po jej śmierci (19 listopada 1557 roku), nie wiadomo.

Modlitewnik niemal w całości napisano po łacinie[5], zawiera tylko jedną modlitwę w języku włoskim, zapisaną tą samą ręką co pozostałe teksty modlitewne[6]. Kodeks spisany został na pergaminie o wymiarach 130 × 114 mm, starannym pismem renesansowym (humanistyczną italią). Zawiera trzy karty nieliczbowane na początku oraz 258 kart liczbowanych[7]. Został oprawiony w niebieski aksamit najprawdopodobniej na przełomie XVIII i XIX wieku.

Modlitewnik zawiera m.in. (szczegółowy przegląd zawartości znajduje się na końcu niniejszego *Wstępu*): kalendarz ze znakami zodiaku, *Capitula* z Ewangelii, *Missa S. Marie*, *Septem psalmi poenitentiales*, *Litaniae*, *Officium mortuorum*, *Officium S. Crucis*, *Officium S. Passionis*, *Officium Sancti Spiritus*, a także pojedyncze, później dopisane modlitwy. Został ozdobiony miniaturami oraz licznymi bordiurami typu włoskiego i północnego[8]. Oprócz ewidentnych wskazówek, jakimi są herby na kilkunastu miniaturach, na to, iż *Modlitewnik* sporządzono dla królowej Bony, wskazuje także jej imię, dwukrotnie zapisane w jednej z modlitw (k. 249, 249v).

Karty nie były pierwotnie ani paginowane, ani foliowane. Dopiero w XIX wieku naniesiono ołówkiem w prawym górnym rogu każdej karty *recto* foliację (k. 1-258), począwszy od kalendarza, a skończywszy na karcie 258, na której znajduje się XIX-wieczna notatka w języku angielskim, na drugiej karcie początkowej zapisano rzymską cyfrę *ii*. Nieponumerowane pozostały trzy karty na początku rękopisu (wg opisu Zofii Ameisenowej oznaczone cyframi rzymskimi I-III). Na przedniej

wyklejce widnieją zapiski oraz sygnatura: *DOUCE MS. XL; S.C. 21614, [kept as Arch. F.f.4]; = G.C.14; BIBL: BODL.*. Tylina wyklejka jest niezapisana. Karty 1-257v zostały poliniowane (17 linii tworzy 16 wersów, w które starannie wpisano tekst kalendarza i modlitw w jednej kolumnie). Po niektórych miniaturach dodano później cienkie kartki ochronne, nieuwzględnione w numeracji kart rękopisu, a ołówkiem oznaczone jako karta *b* karty poprzedzającej (np. 20b po miniaturze *Chrystus w Ogrójcu*, k. 20v). Kodeks zachował się w bardzo dobrym stanie i w żadnym miejscu nie został dotąd opieczetowany przez pracowników Bodleian Library. Już w 1856 roku Jan Tadeusz Lubomirski napisał o nim: „Książka królowej Bony stanowi jeden z pierwszych klejnotów skądinąd bogatej bodlejańskiej biblioteki w Oxfordzie”[9].

Modlitewnik zawiera 15 całostronicowych miniatur, namalowanych na nieco grubszym pergaminie niż ten, na którym zapisano tekst godzinek. Treść przedstawień „nie jest sekwencją scen z Ewangelii, ale poszczególne miniatury ilustrują następujące po sobie części tekstu”[10]. W dotychczasowych opracowaniach to właśnie wystrój malarski – bordiury i przede wszystkim wspomniane miniatury – stanowił główny obszar zainteresowań badaczy. Jedynie Urszula Borkowska szczegółowo omówiła zawartość treściową *Modlitewnika*.

Miniatury zawierają następujące przedstawienia: *Chrystus w Ogrójcu* (k. 20v), *Zwiastowanie* (k. 36v), *Nawiedzenie św. Elżbiety* (k. 48v), pięć miniatur ilustrujących dzieciństwo Jezusa: *Adoracja Dzieciątka* (k. 60v), *Zwiastowanie pasterzom* (k. 65v), *Pokłon Trzech Króli* (k. 70v), *Ofiarowanie w świątyni* (k. 74v) oraz *Ucieczka do Egiptu* (k. 79v), a także *Rzeź niewiniątek* (k. 87v), *Maria z Dzie-* 7

ciątkiem (k. 113v), Dawid klęczący (k. 122v), Ratowanie dusz z czyścica przez anioły (k. 150v), Chrystus na krzyżu (k. 197v), Oplakiwanie Chrystusa (k. 222v) oraz Zesłanie Ducha Świętego (k. 229v). W *Modlitewniku* znajduje się zatem aż o 10 więcej całostronnicowych miniatur niż we włoskim rękopisie królowej Bony[11].

Wystrój malarski *Modlitewnika* uznawany jest powszechnie za szczytowe osiągnięcie Stanisława Samostrzelnika – artysty, który stworzył dekoracje również trzech innych modlitewników zachowanych do naszych czasów[12]. Autorstwo miniatur poświadcza monogram artysty znajdujący się na karcie 36v (*Zwiastowanie*). Według Barbary Miodońskiej Zofia Rozanow dostrzegła monogram artysty na miniaturze *Ratowanie dusz z czyścica przez anioły* (k. 150v), jednak w rzeczywistości go tam nie ma[13]. Ponadto na dwóch miniaturach zapisano daty: MDXXVII (*Zwiastowanie*) oraz MDXXVIII (*Zesłanie Ducha Świętego*)[14]. Na tej podstawie określa się czas wykonania *Modlitewnika*, który według ustaleń Urszuli Borkowskiej powstawał przez kilka lat, w okresie 1521-1528. Rok 1521 jako *terminus post quem* sugeruje litera L, wpisana w modlitwie za papieża Leona X, który zmarł właśnie w roku 1521[15]. Wydaje się mało prawdopodobne, by było tak w rzeczywistości (wiadomo przecież, że *Modlitewnik* powstał później niż rękopis zamówiony dla króla Zygmunta I, wykonany w 1524 roku). Jako ostateczny czas powstania zabytku należy przyjąć rok 1528, a więc datę umieszczoną na ostatniej miniaturze.

Od strony formalnej miniatury Mistrza z Mogiły opisane zostały dokładnie przez wielokrotnie przywoływaną Zofię Ameisenową. Cztery ilustracje omówiła szczegółowo z perspektywy historyka sztuki także Barbara Miodońska (*Zwiastowanie, Ado-*

racja Dzieciątka, Pokłon Trzech Króli, Ratowanie dusz z czyścica przez anioły)[16]. Analizę teologiczną zawartości malarskiej *Modlitewnika* przedstawiła natomiast Urszula Borkowska[17]. W tym miejscu warto zatem tylko przypomnieć najważniejsze inspiracje, które służyły Samostrzelnikowi podczas pracy nad miniaturami.

Miniatura *Chrystus w Ogrójcu* stanowi przekształconą wersję drzeworytu Albrechta Altdorfera z cyklu *Upadek i odkupienie rodzaju ludzkiego*. Inspiracją, lecz tylko częściową, dla *Zwiastowania* był z kolei drzeworyt Hansa Baldunga Griena. Nawiązania do dzieła Altdorfera Zofia Ameisenowa dostrzegła jeszcze m.in. w *Nawiedzeniu św. Elżbiety*, *Adoracji Dzieciątka*, *Pokłonie Trzech Króli*, *Ucieczce do Egiptu* oraz *Dawidzie klęczącym* (inspirowanym kwasorytem Altdorfera). Na miniaturze *Zwiastowanie pasterzom* widoczne są natomiast wizerunek dudziarza (przez Zofię Ameisenową błędnie nazwanego „kobziarzem”), skopiowany z drzeworytu Albrechta Dürera, oraz kompozycja, którą Samostrzelnik wykorzystał także w modlitewniku przeznaczonym dla Krzysztofa Szydłowieckiego. Odwołanie do mediolańskiego modlitewnika kanclerza zawiera także scena przedstawiająca *Rzeź niewiniątek*, jednak Zofii Ameisenowej nie udało się odnaleźć pierwowzoru tej miniatury. Wpływy Dürera obecne są również w *Ofiarowaniu w świątyni*. W tym przypadku inspiracją dla Samostrzelnika były drzeworyty z cyklu *Życie Marii*. Z kolei *Maria z Dzieciątkiem* powstała pod wpływem ryciny *Maria z gruszką*.

Jedną z najciekawszych ilustracji – bo rzadko spotykaną w modlitewnikach z tego okresu – jest przedstawienie czyścica. Jedynym znanym odpowiednikiem tej miniatury był dla Zofii Ameisenowej rysunek Dürera z modlitewnika cesarza Maksy- 9

miliana, którego egzemplarz znajduje się obecnie w Monachium^[18]. Barbara Miodońska jako możliwy pierwowzór dodała jeszcze drzeworyt *Wieniec różany* Hansa Suessa z Kulmbachu^[19]. Miniatury *Chrystus na krzyżu*, *Oplakiwanie Chrystusa* oraz *Zesłanie Ducha Świętego*, choć stanowią odbicie czasów, w których tworzył Samostrzelnik, nie były jednak, jak się wydaje, bezpośrednią inspiracją europejskiej twórczości graficznej początku XVI wieku. Warto też dodać, że w warstwie ikonograficznej *Modlitewnik* ma o wiele więcej wspólnego z pozostałymi trzema książkami powstałymi w warsztacie Samostrzelnika niż ze swym pierwowzorem treściowym – włoskim *Modlitewnikiem królowej Bony*^[20].

Osobnym zagadnieniem podejmowanym w dotychczasowej literaturze były przedstawienia herbowe znajdujące się w *Modlitewniku*, świadczące wręcz o heraldycznej ostentacji właścicielki^[21]. W nowym świetle omówił tę problematykę Mieczysław Morka, który przebadał twórczość malarską Samostrzelnika pod kątem treści propagandowych. Warto w tym miejscu obszerniej przytoczyć jego słowa^[22]: „Dbałość o zmanifestowanie jej [tj. Bony – R.W.] królewskich paranteli jest wyraźnie czytelna w dekoracji wykonanego w Polsce modlitewnika. [...] Z piętnastu zdobiących go miniatur, dwanaście posiada u dołu pojedyncze, ukoronowane tarcze z czarnymi orłami i Wężami [!] Sforzów. Orła nadał Viscontim w 1355 r. cesarz Karol IV wraz z dziedziczną godnością wikariuszy cesarstwa. Visconti połączyli go z własnym, przedstawiającym węża zjadającego czerwonego Saracena. Najciekawsza jest sygnowana S.C. z datą 1528 czteropolowa tarcza państwowa przy miniaturze *Zwiastowanie Marii*. Znajdują się na niej herby Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz godła księstwa mediolańskiego, znane m.in. z minia-

10

tur z czasów władania Galeazza Marii Sforzy w latach 1452-1472 oraz królestwa Neapolu widniejąca m.in. na monetach i pochodzącej z Porta Carmine płaskorzeźbie w Museo Sab Martino w Neapolu z konnym wizerunkiem Alfonsa księcia Kalabrii (1448-1495), dziadka Bony, króla Neapolu w latach 1494-1495, jako Alfonsa II. [...]

Zofia Ameisenowa przy miniaturze pisze o wzorcu graficznym Marii, jako swobodnej, przetworzonej wersji drzeworytu Hansa Baldunga Griena oraz, że jest to *herb Aragonów po kądzieli*. Propagandowa wymowa tarczy na miniaturze jest oczywista. Manifestuje ona królewskie pochodzenie żony polskiego monarchy i należne jej oraz synowi Zygmuntowi Augustowi prerogatywy do objęcia władzy w należnych im prawnie obydwu wymienionych państwach. Matka Bony była córką księcia Galeazza Marii Sforzy i gdyby nie uzurpatorskie zagarnięcie władzy przez Lodovica il Moro, ona powinna panować w tym księstwie. [...] Warto zwrócić uwagę na datę wykonania miniatury, gdyż Bona i Zygmunt I rozpoczynali w tym czasie polityczno-propagandową kampanię mającą doprowadzić do wyboru Zygmunta Augusta królem Polski i koronacji *vivente rege*”.

Zagadnienia heraldyczne dotyczące *Modlitewnika* omówił szerzej także Marcin Starzyński, który zauważył, iż w rękopisie znajduje się kilkanaście jednopolowych przedstawień herbowych^[23] oraz jedno sześciopolowe przedstawienie. Raczej nie ulega wątpliwości przypuszczenie autora, iż „fundatorem *Modlitewnika* był sam Zygmunt Stary, który składając nań zamówienie u Mistrza z Mogiły, mógł także wskazać na planowany kształt dekoracji heraldycznej”^[24]. Podobną hipotezę, opartą na nieco innych przesłankach, znajdziemy także w pracy Urszuli Bor-

kowskiej. Badaczka zwróciła uwagę, iż monogram Zygmunta I znajdujący się na karcie 229v (*Zestanie Ducha Świętego*, monogram *S<erenissimus> S<igismundus> R<ex> P<oloniae>*) „nasuwa przypuszczenie, że mógł to [tj. *Modlitewnik* – R.W.] być dar Zygmunta I dla małżonki, wykonany przez Samostrzelnika na życzenie króla, podobnie jak zamówiony w 1535 roku modlitewnik, przeznaczony na ślubny prezent dla córki Jadwigi. Wymowny jest zwłaszcza fakt umieszczenia monogramu Bony przed pierwszą w modlitewniku miniaturą, a Zygmunta – pod ostatnią”^[25]. Monogramy królowej (*S<erenissima> B<ona> R<egina> P<oloniae>*) widnieją na karcie 20v (*Chrystus w Ogrójcu*) oraz 37. Na tej ostatniej umieszczono także dewizę Bony – *cetera parvi*.

W malarskich ozdobach marginesów, bordiurach okalających tekst i miniatury Zofia Ameisenowa dostrzegała dwa typy rozwiązań wykorzystywanych przez Samostrzelnika. Według niej ową różnorodność można zauważyć na miniaturze *Zwiastowanie*. Z jednej strony bowiem „spotyka się na marginesie zewnętrznym [tej miniatury – R.W.] renesansowe kandelabry, wyrastające ze wspaniałej, klejnotami zdobnej wazy, dwa putta siedzące na dolnym marginesie trzymają girlandę laurową z herbem, a kolczaste gałązki z jagodami, pnączami i liśćmi, zupełnie jeszcze gotyckie w odczuwaniu form przyrody, wiją się na marginesie wewnętrznym”^[26]. Wyrazistość tego rozdwojenia wskazała badaczka jeszcze na przykładzie miniatury *Pokłon Trzech Króli*. Tylko wspomniane dwie ilustracje doczekały się omówienia bordiur. Elementy te opisała zarówno Zofia Ameisenowa, jak i Barbara Miodońska, przede wszystkim na tle całej twórczości Samostrzelnika. Słowa drugiej badaczki wciąż jednak są aktualne: „Szczegółowych badań wymaga funkcja, jaką spełniły przy kształtowaniu zasobu

form ornamentyki Samostrzelnika graficzne wzory ornamentów renesansowych, rytowane przez artystów północnowłoskich, południowoniemieckich i niderlandzkich (np. przez Łukasza z Lejdy) oraz renesansowe druki włoskie importowane do Krakowa głównie z Wenecji”[27]. Podobnie jak w *Modlitewniku Zygmunta I Starego*, bordiury w *Modlitewniku* towarzyszą nie tylko miniaturom oraz dużym, ozdobnym inicjałom umieszczonym naprzeciw miniatur. Znajdujemy je także np. na karcie 45v przy hymnie *Te deum laudamus* albo na karcie 56v przy psalmie *Benedictus dominus deus*.

W *Modlitewniku* znajduje się 38 dużych inicjałów, zajmujących kilka wersów, a także znaczna liczba inicjałów mniejszych (o wysokości od jednego do trzech wersów). Najpiękniejsze z nich towarzyszą miniaturom, bowiem – tak jak w *Modlitewniku Zygmunta I Starego* – w rękopisie królowej Samostrzelnik zawsze umieszczał duży, ozdobny inicjał na stronie przeciwległej do miniatury. Dekoracja miała stanowić przeciwagę dla wzroku osoby czytającej[28]. W żaden z inicjałów Samostrzelnik nie wmalował jednak takich przedstawień, jak *Christus Bolesciwy* czy *arma Christi* z modlitewnika króla.

Charakterystyczny i interesujący jest inicjał znajdujący się na karcie 251. Litera S, stanowiąca początek słowa *ignum*, została w tej dekoracji zespolona z literą T. Takie połączenie liter było w owym czasie uważane za skuteczny znak magiczny przeciw zarazie. Zarówno modlitwa *Signum in quo filij dei sanati*, jak i kolejna oraz następująca po niej antyfona *Recordare domine testamenti tui sancti* są prośbami o oddalenie morowego powietrza[29]. Symbol Tau łączy się nie tylko z duchowością kartuzów, ale przede wszystkim z zakonem franciszkanów[30].

Wyposażenie modlitewne rękopisu bardzo dokładnie omówiła Urszula Borkowska. Badaczka szczegółowo przeanalizowała układ modlitw oraz porównała teksty zawarte we włoskich *Godzinkach królowej Bony* z tymi, których twórcą był Samostrzelnik. Uderzająca zależność tekstów dowodzi, że rękopis o italskiej proveniencji stanowił wzór (pod względem treściowym) dla twórcy rękopisu powstałego w Krakowie. Modlitwy zostały w większości dokładnie powtórzone, a zmiany są nieznaczne.

Otwierający *Modlitewnik* kalendarz zawiera przedstawienia wszystkich znaków zodiaku, podaną w nagłówku liczbę dni każdego miesiąca i dni miesiący księżycowych, złote liczby oraz tzw. *litterae feriales* na określenie dni tygodnia^[31]. Odnotowane są także dni wejścia Słońca w poszczególne znaki zodiaku, a przede wszystkim przypadające na dany dzień święto. Kalendarz nie nawiązuje do tradycji małopolskiej, pomimo iż rękopis został spisany w Krakowie, a ponadto powtarza układ innego kalendarza, ułożonego we Włoszech, w latach 1425-1430^[32]. Obecność nieaktualnego kalendarza (pomijającego choćby lokalnych świętych) tłumaczy się tym, iż miał on służyć przede wszystkim do określania dni dobrych i złych, właściwych lub nie dla podejmowania różnych działań, jak najczęściej przytaczane w literaturze puszczanie krwi, zażywanie medykamentów, kąpiel albo mycie głowy. Dodać należy, że na karcie 8 błędnie powtórzono *In Leone* oraz namalowano wizerunek zodiakalnego Lwa, podczas gdy w tym miejscu powinien znajdować się napis *In Virgine* oraz wizerunek Panny. Nie do końca można się też zgodzić ze słowami Zofii Ameisenowej, jakoby przedstawienia znaków zodiaku były nikłej wartości artystycznej^[33]. Z pewnością nie są arcydziełami,

ale też nie można im odmówić subtelności, właściwie oddanych proporcji i pewnego uroku.

Zestaw modlitw został omówiony bardzo dokładnie przez Urszulę Borkowską. Nie ma zatem potrzeby powtarzania tu jej ustaleń. Najważniejsze w tym kontekście są informacje wykazujące, że w zasadzie większość modlitw przepisano z modlitewnika włoskiego, pominięto *suffragia*, z wyjątkiem modlitwy do św. Sebastiana, dodano imiona patronów Polski w Litaniu do Wszystkich Świętych oraz modlitwę o zachowanie czystości na końcu oficjum *Beatae Mariae Virginis*. Według badaczki zawartość *Modlitewnika* trochę odbiega od zwyczajowego programu godzinek, o czym świadczy zamieszczenie w rękopisie dodatkowo Litanii do Najświętszej Maryi Panny, a także modlitwy *contra inimicos* – treściowo zbliżonych do tekstów z *Modlitewnika Zygmunta I Staroego* – modlitwy przeciw zarazie oraz znajdującej się na końcu osobistej modlitwy *Signor dio*[34].

Ciekawe spostrzeżenie poczyniła Zofia Ameisenowa. Badaczka zwróciła bowiem uwagę, iż od trzech modlitewników autorstwa Samostrzelnika, które przeznaczone były dla mężczyzn, modlitewnik należący do królowej Bony różni się tym, że nie zawiera zestawu modlitw znanych jako *Clipeus spiritualis*[35]. Niestety, myśli tej nie rozwinęła ani Zofia Ameisenowa, ani późniejsza badaczka *Modlitewnika*, Urszula Borkowska. Co prawda wskazany szczegół nie ma większego znaczenia dla badań nad tym rękopisem, ale warto zwrócić na niego uwagę podczas sporządzania przyszłej edycji *Tarczy duchownej* – modlitewnika, który najprawdopodobniej przeznaczony był dla mężczyzn[36].

Przegląd zawartości *Modlitewnika królowej Bony*:

- k. I-IIIv: XIX-wieczne notatki ołówkiem i niebieską kredką
- k. 1-12: <Kalendarz z przedstawieniami znaków zodiaku>
- k. 13-14v: <Ewangelia> *SECVNDVM IOANNEM* <...>
GLoria tibi domine. IN principio erat verbum <...> plenum gratie et veritatis. Deo gracias. <J 1,1-14>
- k. 14v-16: <Ewangelia> *SECVNDVM LVCAM: IN illo tempore: Missus est angelus gabriel <...> fiat mihi secundum uerbum tuum. Deo gracias.* <Łk 1,26-38>
- k. 16-18: <Ewangelia> *S<ECVNDVM> MATHEVM: CVm natus esset iesus <...> reuersi sunt in regionem suam. Deo gracias.* <Mt 2,1-12>
- k. 18-19: <Ewangelia> *SECVNDVM MARCVM: IN illo tempore Recumbentibus undecim discipulis apparuit illis iesus <...> sequentibus signis. Deo gracias.* <Mk 16,14-20>
- k. 19v-20: niezapisane
- k. 20v: miniatura przedstawiająca Chrystusa w Ogrójcu; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena), wokół niej monogram: *S<erenissima> B<ona> <Regina> P<oloniae>*
- k. 21-32v: *PASSIO DOMINI NOSTRI IESV XRISTI SECVNDVM IOANNEM IN illo tempore Egressus iesus cum discipulis <...> qui iuxta erat monumentum posuerunt iesum. Deo gracias.* <J 18-19>
- k. 32v-33: *Oracio. DEus qui manus tuas et pedes tuos [...]*
- k. 33v-36: niezapisane
- k. 36v: miniatura przedstawiająca Zwiastowanie; na podeście, na którym siedzi Maria, monogram: *S<tanislaus> C<lara-*

- tumbesis) F<ecit> A<nno> MDXXVII; w dolnej części bordiury czteropolowy herb z Czarnymi Orłami i Wężami Sforzów, Białym Orłem, Pogonią oraz godłem Księstwa Mediolanu
- k. 37-117v: *Incipit Officium Beate Marie Virginis secundum consuetudinem Romane Curie*; w bordiurze tabliczki z monogramem: S<erenissima> B<ona> R<egina> P<oloniae> oraz dewizą *CETERA PARVI*
- k. 37-47: *Ad matutinas*
- k. 37: *Versus: Domine labia mea aperies [...]; Versus: Deus in adiutorium meum intende [...]*
- k. 39v-42: *Antifona. Benedicta tu. <Oracio>. DOmine dominus noster quam admirabile est nomen tuum [...]; Antifona. Sicut mirra electa odorem. Psal<mus> CEli enarrant gloriam dei [...]* <Ps 18>; *Antifona. Sicut mirra electa odorem dedisti suauitatis sancta deigenitrix.*
- k. 42-43: <Psal<mus> > DOmini est terra et plenitudo eius [...]
- <Ps 24 (23)>
- k. 43v-45: *Lectio. IN omnibus requiem quesivi [...]* *Lectio. ET sic in syon firmata sum [...]* *Versus. Iube domine benedicere. Lectio. QVasi cedrus exaltata sum in Libano*
- k. 45-47: *Hymnus Sanctorum Ambrosii et Augustini Pontificum. TE deum laudamus*
- k. 47v-48: niezapisane
- k. 48v: miniatura przedstawiająca Nawiedzenie św. Elżbiety; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)
- k. 49-59v: *AD Laudes.*
- k. 49-49v: *DEus in adiutorium meum [...]; Antifona. Assumpta est*

maria. Psalmus. DOminus regnavit decorem indutus est

⟨Ps 93 (92)⟩

k. 49v-50v: *Antifona. Assumpta est Maria [...]; Psalmus. IVbilate deo omnis terra servite domino in letitia [...]* ⟨Ps 100 (99)⟩

k. 50v-52: *Antifona. Maria uirgo assumpta est [...]; Psalmus. DEus deus meus ad te luce uigilo [...]* ⟨Ps 63 (62)⟩

k. 52-53v: *Antifona. In odorem ungentorum [...]; Psalmus. BENedicite omnia opera domini domino [...]* ⟨tzw. Pieśń trzech młodzieńców z Księgi Daniela (3,57-90)⟩

k. 53v-54v: *Antifona. Benedicta filia tua domino [...];* ⟨*Psalmus*⟩
LAudate dominum de celis [...] ⟨Ps 148⟩

k. 54v-56: *Psalmus. CAntate domino canticum nouum [...]* ⟨Ps 149⟩

k. 56-56v: *Antifona. Pulcra es et decora [...]; CAPITVLVM. VIDERunt eam filie syon [...]; Hÿmpnus. O Gloriosa domina excelsa super sydera [...]*

k. 56v-57v: *Antifona. Beata dei.; Psalmus. BENedictus dominus deus [...]* ⟨Ps 71 (72)⟩

k. 57v-58: *Antifona. Beata deigenitrix uirgo maria perpetua [...]*

k. 58-58v: *ORATIO. DEus qui de beate marie uirginis utero [...]*

k. 58v-59v: *Commemoracio De Omnibus Sanctis*

k. 60: niezapisana

k. 60v: miniatura przedstawiająca Adorację Dzieciątka;
w dolnej części bordiury herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)

k. 61-64v: *AD PRIMAM*

k. 61-61v: *Deus in adiutorium meum intende [...]; Hÿmpnus. MEMento salutis auctor [...]*

k. 61v-62: *Psalmus. DEus in nomine tuo saluum me fac [...]*

⟨Ps 54 (53)⟩

- k. 62-63: *Psalmus. BENedixisti domine terram tuam* [...]
 ⟨Ps 85 (84)⟩
- k. 63-63v: *Psalmus. LAudate dominum omnes gentes* [...] ⟨Ps 116⟩;
Antifona. Assumpta est maria in celum [...] ; *CAPITVLVM. QVe est ista que progreditur* [...]
- k. 63v-64v: *ORATIO. DEus qui uirginalem aulam* [...] ; *ORATIO. EXaudi nos deus salutaris* [...] ; ⟨Oratio⟩ *Omnium Sanctorum. Omnes sancti tui quos domine* [...]
- k. 65: niezapisana
- k. 65v: miniatura przedstawiająca Zwiastowanie pasterzom;
 w dolnej części bordiury herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)
- k. 66-69v: *AD TERCIAM*
- k. 66-68: *Deus in adiutorium meum intende* [...] ; *Hymnus. MEmento salutis*; *Psalmus. AD dominum cum tribularer clamaui* [...] ⟨Ps 120 (119)⟩
- k. 68-69v: *Antifona. Maria uirgo assumpta est ad etherum* [...] ;
CAPITVLVM. ET sic in syon firmata sum [...] ; *Oratio. DEus qui salutis* [...] ; *Oratio. PRotege domine populum tuum* [...] ; *Oratio. OMnes sancti tui quesumus* [...]
- k. 70: niezapisana
- k. 70v: miniatura przedstawiająca Pokłon Trzech Króli;
 w dolnej części bordiury herb Sforzów (Czarny Orzeł)
- k. 71-73v: *AD SEXTAM*
- k. 71-71v: *DEus in adiutorium meum intende* [...] ; *Impnus: MEmento salutis auctor* [...]
- k. 71v-72v: *Psalmus. NIsi quia dominus erat in nobis* [...]
 ⟨Ps 124 (123)⟩
- k. 72v-73v: *Psalmus. QVi confidunt in domino* [...] ⟨Ps 125 (124)⟩; 19

Antifona. In odorem ungentorum tuorum [...]; CAPITVLVM. ET radicaui in populo [...]; uersus. Benedicta tu in mulieribus [...]; Oratio. CONcede misericors deus fragilitati nostre [...]; antifona. Sancti dei omnes [...]; oratio. Exaudi nos deus salutaris [...]

k. 74: niezapisana

k. 74v: miniatura przedstawiająca Ofiarowanie w świątyni; na miniaturze herb Sforzów (Czarny Orzeł); w dolnej części bordiury mały herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)

k. 75-78v: *AD NONAM*

k. 75-75v: *DEus in adiutorium meum intende [...]; Impnus. Memento salutis.; ORATIO. IN conuertendo dominus [...]*

k. 76-77: *Psalmus. Nisi dominus edificauerit domum [...]* <Ps 127>; na dolnym marginesie inną ręką: *Nisi dominus custodicit ciuitatem frustra uigilat qui custodit eam.*

k. 77: *Antifona. Pulcra es et decora [...]; <CAPITVLVM> In plateis sicut cinamonum et balsamum [...]*

k. 77v-78: *ORATIO. FAmulorum tuorum quesumus [...]; Antifona. Sancti dei omnes [...]*

k. 78-78v: *Oratio. Omnes sancti tui quesumus domine [...]*

k. 79: niezapisana

k. 79v: miniatura przedstawiająca Ucieczkę do Egiptu; w lewej części bordiury herb Sforzów (Czarny Orzeł)

k. 80-86v: *AD VESPERAS*

k. 80-81: *DEus in adiutorium meum intende [...]; Antifona. Alleluia. Psalmus. DIXit dominus domino meo [...]* <Ps 110 (109)>; *Antifona. Dum esset rex [...]*

k. 81-81v: *Psalmus. LAudate pueri dominum [...]* <Ps 113 (112)>; *Antifona. Leua eius sub capite [...]*

- k. 81v-82v: *Psalmus. LEtatus sum in hiis qui dicta sunt mihi [...]*
 <Ps 122 (121)>; *Antifona. Nigra sum sed formosa [...]*
- k. 82v-83v: *Psalmus. NIsi dominus edificauerit domum [...]* <Ps 127>
- k. 83v-84v: *Antifona. Iam hyems transiit [...]*; *Psalmus. LAuda ierusalem [...]* <Ps 147>; *Antifona. Speciosa facta es et suavis in deliciis tuis [...]*; *CAPITVLVM. AB inicio et ante secula creata sum [...]*
- k. 84v-85: *Hymnus. AVe maris stella dei mater alma [...]*
- k. 85-86: *Psalmus. Magnificat anima mea dominum* <Łk 46-55>
- k. 86-86v: *Antifona. Beata mater [...]*; *ORATIO. COncede nos famulos tuos [...]*; *Oratio. PRotege domine populum tuum [...]*
- k. 87: niezapisana
- k. 87v: miniatura przedstawiająca Rzeź niewiniątek; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)
- k. 88-92v: *AD COMPLETORIVM*
- k. 88-89: *COnuerte nos deus salutaris [...]*; *Psalmus. SEpe expugnauerunt me a iuuentute mea [...]* <Ps 128>
- k. 89-89v: *Psalmus. DE profundis clamaui [...]* <Ps 130 (129)>
- k. 89v-90: *Psalmus. DOmine non est exaltatum cor meum [...]*
 <Ps 131 (130)>; *Hymnus. MEmento salutis auctor. CAPITVLVM. EGo mater pulcre dilectionis [...]*
- k. 90v-91: *Canticum Simeonis. NVnc dimittis seruum tuum [...]*; *Antifona. Sub tuum presidium [...]*
- k. 91-91v: *Oratio. BEate et gloriose semper uirginis [...]*; *Antifona. Sancti dei omnes intercedere [...]*
- k. 91v-92v: *Canticum Angelorum. SALue Regina misericordie [...]*
- k. 93-97v: *ISTI TRES PSALMI SEQUENTES
 DICVNTVR DIE MARTIS ET DIE VENERIS.
 AD MATVTINVM*

- k. 93-95: *PSALMUS. ERuctauit cor meum uerbum [...]*
 <Ps 45 (44)>; *Antifona. Specie tua [...]*
- k. 95-96v <*Psalmus*> *DEus noster refugium et uirtus [...]*
 <Ps 46 (45)>; *Antifona. Adiuuabit deus uultu [...]*
- k. 96v-97: *Psalmus. FVndamenta eius in montibus sanctis [...]*
 <Ps 87 (86)>; *Antifona. Sicut letancium omnium [...]*

k. 97v: *niezapisana*

k. 98-102v: *ISTI TRES PSALMI SEQUENTES
 DICVNTVR DIE MERCVRII ET DIE SABBATI.
 AD MATVTINVM ANTIFONA DICITVR*

k. 98-99v: *Psalmus. Cantate domino canticum nouum, cantate domino
 omnis terra [...]* <Ps 95>; *Antifona. Gaude maria uirgo cunctas
 [...]*

k. 99v-101: *Psalmus. Dominus regnauit exultet terra [...]*
 <Ps 97 (96)>; *Antifona. Dignare me laudare [...]*

k. 101-102: *Psalmus. CAntate domino canticum nouum quia mirabilia
 fecit [...]* <Ps 98 (97)>; *Antifona. Post partum uirgo inuiolata
 [...]*

k. 103-112v: *A VESPERIS PRIMI SABBATI DE AD-
 VENTV VSQVE AD VIGILIAM NATIUITATIS
 DOMINI AGITVR OFFICIVM BEATE MARIE
 VIRGINIS MODO SUBSCRIPTO. SABBATO
 ANTE PRIMAM DOMINICAM DE ADVENTV
 CAPITULUM.*

k. 103-103v: *EReditur uirga de radice iesse et flos de radice [...]*

k. 103v-104: *Antifona. Spiritus sanctus in te descendet maria
 [...]; Oratio. DEus qui de beate marie uirginis utero uerbum
 tuum*

22 k. 104-104v: *Antifona. Ecce dominus ueniet [...]; Oratio.*

- CO*nsciencias nostras quesumus domine uisitando purifica [...];
Antifona. Angelus domini nunciauit marie [...]
- k. 104v-105v: *Lectio Prima. MI*sus est angelus gabriel [...]
- k. 105v-106v: *Lectio. QV*e cum audisset turbata est in sermone [...]
- k. 106v-107v: *Lectio. DI*xit autem maria ad angelum [...]
- k. 107v: *AD LAVDES: ET PER HORAS. ANTIFONA.*
*MI*ssus est angelus gabriel [...]
- k. 107v-108v: *Psalmus. Dominus regnauit decorem.* <Ps 93 (92)>;
Antifona. Aue maria gracia plena [...] *psalmus. Iubilate. anti-*
fona. Ne timeas maria [...] *psalmus. Deus deus meus. antifona.*
Dabit ei dominus [...] *psalmus. Benedicite omnia opera. antifona.*
Ecce ancilla domini [...] *psalmus. Laudate dominum de celis.*
*CAPITVLVM. EG*redietur uirga de radice iesse. hÿmni,
versus et psalmi per omnes horas dicuntur [...] *Oraciones*
ut supra in Vesperis.
- k. 108v-109: *Antifona. Missus est angelus. CAPITVLVM.*
*EC*ce uirgo concipiet [...]
- k. 109: *Ad Terciam. antifona Aue maria. CAPITVLVM. Egre-*
dietur uirga. AD SEXTAM. Antifona Ne timeas Maria.
*CAPITVLVM. D*Abit ei dominus deus sedem dauid patris eius
 [...]
- AD IX <Nonam> Antifona. Ecce ancilla domini.*
CAPITVLVM. Ecce uirgo concipiet [...]
- k. 109-110: *Ad Vesperas. antifona. Missus est angelus [...]*
CAPITVLVM. Ecce uirgo concipiet [...] *Oracio. DE*us qui
salutis eterne beate marie uirginitate [...]
- k. 110v-112v: *AD LAVDES*
- k. 110v: *Antifona. O Admirabile commercium [...]* *Antifona.*
*QV*ando natus est ineffabiliter ex uirgine [...]
- k. 110v-112: *Antifona. RV*bum quem uiderat moÿses [...]
- Antifona.*

GERminauit radix iesse [...] Antifona. [E]Ecce maria genuit nobis saluatorem [...] Ad Benedictus. Mirabile misterium [...] Antifona. REgina celi letare [...]

k. 112-112v: *ORATIO. AVE maria gratia plena dominus tecum. ita et tu sis mecum [...] FINIS DE DOMINA*

k. 113: niezapisana

k. 113v: miniatura przedstawiająca Marię z Dzieciątkiem; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Czarny Orzeł)

k. 114-117v: *AD MISSAM SANCTE MARIE*

k. 114-114v: : *SALve Sancta Parens [...] Versus. Gloria patri et filio et spiritui sancto [...]*

k. 114v-115: *Oratio. CONcede nos famulos tuos quesumus [...]*

k. 115-115v: *Lectio libri Sapiencie. AB inicio et ante secula creata sum [...]* <Sir I, 14-16>

k. 115v-116v: *Gradua. BENedicta et uenerabilis es uirgo maria [...] Sequencia sancti Euangelii secundum lucam [...] IN illo tempore. Extollens uocem quedam mulier de turba [...] <Łk II, 27-28>; Offer. AVE maria gracia plena [...] SANctus, Sanctus, Sanctus dominus deus sabaoth [...]*

k. 116v-117v: *Oratio. SVMptis domine salutis eterne [...] Euan-gelium Sancti Ioannis dicitur post missam. In principio erat uerbum <J I, 1>; Oratio. DImitte domine peccata mea [...]*

k. 118-121v: niezapisane

k. 122: niezapisana

k. 122v: miniatura przedstawiająca klęczącego i modlącego się króla Dawida

k. 123-135v: *INCIPIVNT SEPTEM PSALMI PENITENTIALES*

- k. 123: *CONTRA IRAM. Domine ne in furore [...]* <Ps 6>
- k. 124: *CONTRA SVPERBIAM. BEati quorum remisse sunt [...]* <Ps 31>
- k. 125v: *CONTRA GVLAM. DOmine ne in furore arguas me [...]* <Ps 37>
- k. 128: *CONTRA LVXVRIAM. MIserere mei deus [...]* <Ps 50>
- k. 130: <*CONTRA*> *AVARICIAM. DOmine exaudi oracionem [...]* <Ps 101>
- k. 133: *CONTRA INVIDIAM. DE profundis [...]* <Ps 130 (129)>
- k. 134: <*CONTRA ACCEDIAM*> *DOmine exaudi oracionem meam [...]* <Ps 142 (141)>
- k. 135v-141: <Litania do Wszystkich Świątych>
- k. 135v-136: *Antifona. Ne reminisceris domine delicta nostra [...]*
KIrieleison. Cristeeleison. Kirieleison. Criste audi nos. CRiste exaudi nos. PAter de celis deus miserere nobis [...]
- k. 141-141v: *Psalmus. DEus in adiutorium meum intende [...]* <Ps 70 (69)>
- k. 142-145: <*Preces*>
- k. 142-142v: *Oremus pro Papa nostro N Responsorium. Dominus conseruet eum [...]* *Versus. Oremus pro Benefactoribus nostris. Responsorium. Retribuere [...]*
- k. 143-143v: *Oracio. DEus cui proprium est misereri [...]*
- k. 143v: *Oracio. INnefabilem nobis domine [...]*; *Oracio. DEus qui culpa offenderis [...]*
- k. 143v-144: *Omnipotens sempiterne deus [...]* *virtute proficiat* <modlitwa za papieża Leona X, 1475-1521>
- k. 144: *Oracio. Deus a quo sancta desideria [...]*

- k. 144v-145: *VRe igne [...]; FIdelium deus [...]; ACciones nostras [...]*
- k. 145-145v: *Oracio. OMnipotens sempiterne deus [...]*
- k. 146-149v: <*SIMBOLVM ATHANASII*> *QVicumque uult saluus esse*
- k. 150: *niezapisana*
- k. 150v: *miniatura przedstawiająca Ratowanie dusz z czyścica przez anioły; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Czarny Orzeł)*
- k. 151-196: *INCIPIT OFFICIVM MORTVORVM*
- k. 151-152: <*Psalmus*> *Dilexi quoniam exaudiet dominus uocem [...]*
<Ps 116 (114)>
- k. 152-152v: *Antifona. Placebo domino in regione uiuorum. Psalmus. AD dominum cum tribularer clamaui [...]* <Ps 120 (119)>
- k. 152v: *Antifona. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Psalmus. LEuaui oculos meos [...]* <Ps 121 (120)> *unde in Tercia.*
- k. 152v-154: *Antifona. Dominus custodit [...]* <*Psalmus*> *DE profundis clamaui ad te domine [...]* <Ps 130 (129)> *Antifona. Opera manuum tuarum ne despicias.*
- k. 154v-157: *LAuda anima mea dominum [...]* <Ps 146 (145)>;
Oracio. Deus qui inter [...]; Deus uenie largitor [...]; Fidelium deus omnium conditor [...]
- k. 157-166v: *AD MATVTINVM*
- k. 157-158v: *ORemus pro fidelibus defunctis [...]* *Psalmus. VENite exultemus domino iubilemus deo [...]* <Ps 95 (94)>
- k. 158v-159: *Psalmus. VERba mea auribus percipe domine [...]* <Ps 5>
- k. 160v-161v: *Antifona. Dirige domine deus meus [...]* *Psalmus. DOMine ne in furore tuo arguas me [...]* <Ps 6>

- k. 161v-163v: *Antifona. Conuertere domine et eripe [...]* *Psalmus.*
DOmine deus meus in te speraui [...] <Ps 7>
- k. 164-183: <Responsoria>
- k. 164: *Lectio I. PARce mihi domine [...]*
- k. 164v-165v: *Credo quod redemptor [...]*; *Lectio secunda. TEdet animam meam uite mee [...]*
- k. 165v-166v: *Qui Lazarum [...]*; *Lectio Tercia. MANus tue domine fecerunt me [...]*
- k. 166: *Domine quando [...]*
- k. 166v-169v: *IN SECVNDO NOCTV. DOminus regit me [...]* *Antifona. In loco pascue [...]*; <*Psalmus*> *AD te domine leuaui animam meam [...]* <Ps 25 (24)>
- k. 169v-172v: *Antifona. Delicta iuuentutis mee [...]*; *Psalmus.*
DOminus illuminacio mea [...] <Ps 27 (26)>
- k. 172v: *Memento mei [...]*
- k. 172v-173v: *Lectio Quinta. HOmo natus de muliere [...]*
- k. 173v: *Heu mihi [...]*
- k. 173v-174v: *Lectio vi. QVis mihi hoc tribuat [...]*
- k. 174: *Ne recorderis [...]*
- k. 174v-177: *IN TERCIO NOCTV. Expectans expectaui dominum [...]*
- k. 177-178v: *Antifona. Complaceat tibi domine [...]*; *Psalmus.*
BEatus qui intelligit [...] <Ps 41 (40)>
- k. 178v-180: *Antifona. Sana domine animam [...]*; *Psalmus.*
QVemadmodum desiderat ceruus <Ps 42 (41)>
- k. 180-181v: *Antifona. Sitiuit anima mea [...]*; *Lectio Septima.*
SPiritus meus attenuabitur [...]
- k. 181: *Peccantem me*

- k. 181v-182v: *Lectio viii. PElli mee consumpte carnibus [...] Domine secundum actum [...]*
- k. 182v-184: *Lectio nona. QVare de uulua eduxisti me [...] Libera me domine [...]*
- k. 184-196: *AD LAVDES. ANTIFONA. Exultabunt.*
- k. 184-186: *<Psalmus> MIserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam [...] <Ps 51 (50)>*
- k. 186-187v: *Antifona. Exultabunt domino ossa humiliata. Psalmus. TE decet hymnus deus [...] <Ps 65 (64)>*
- k. 187v-189v: *Antifona. Exaudi domine oracionem [...] Psalmus DEus deus meus ad te de luce uigilo [...] <Ps 63 (62)>*
- k. 189v-191: *Antifona. Me suscepit dextera tua domine. Psalmus. EGO dixi in dimidio dierum [...] <Iz 38,10-11>*
- k. 191-193v: *Antifona. A porta inferi [...] <Psalmus> LAudate dominum de celis. Laudate eum in excelsis [...] <Ps 148>*
- k. 193v: *Antifona. Omnis spiritus laudet dominum [...] Psalmus. BENedictus dominus deus israel <pieśń Zachariasza, Łk 1,68-79>*
- k. 195v-196: *Pro Famulo Oratio. INclina domine aurem tuam [...]; Pro Famula. QVesumus domine pro tua pietate [...]; Pro Parentibus. DEus qui nos patrem et matrem honorare precepisti [...]*
- k. 196v-197: niezapisane
- k. 197v: miniatura przedstawiająca Ukrzyżowanie Chrystusa, u stóp krzyża Matka Boska i św. Jan; w dolnej bordiurze herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)
- k. 198-203: *INCIPIT OFFICIVM SANCTE CRVCIS*
- k. 198-199: *DOmine labia mea apperies [...] Capitulum. Patris sapiencia ueritas diuina [...] Oratio. DOmine iesu xripste fili dei uiui pone passionem crucem et mortem [...]*

- k. 199-199v: *AD PRIMAM. DEus in adiutorium meum intende*
 [...] *Capitulum. HOra prima dominus ductus ad pilatum* [...]
- k. 199v-200: *AD TERCIAM. DEus adiutorium meum intende*
 [...] *Capitulum. CRucifige clamitant hora terciarum* [...]
Oracio. DOmine iesu xriste fili dei uiui pone passionem.
- k. 200-200v: *AD SEXTAM. DEus in adiutorium meum intende*
 [...] *Capitulum. HOra sexta dominus iesus est cruci conclauatus*
 [...] *Versus. Adoramus te xriste et benedicimus tibi* [...]
- k. 200v-201: *AD NONAM. DEus in adiutorium meum intende*
 [...] *Capitulum. HOra nona dominus iesus expirauit* [...]
Oracio. DOmine iesu xriste.
- k. 201-201v: *AD VESPERAS. DEus in adiutorium meum intende*
 [...] *Capitulum. DE cruce deponitur hora uespertina* [...]
Oracio. DOmine iesu xriste fili dei uiui [...]
- k. 201v-203: *AD COMPLETORIUM. CONuertite nos deus*
salutaris noster [...] *Capitulum. HOra completorij datur*
sepulture [...]
- k. 203v-228: *INCIPIIT OFFICIVM SACRATISSIME*
PASSIONIS DOMINI NOSTRI IESV XPI [...]
- k. 204-204v: *DICITVR VERSVS VIDELICET. PEr*
Signum Crucis de inimicis nostris [...]
- k. 204v-205v: *Antifona. Alleluia. Inuitatorium. REgem xristum*
crucifixum [...] *Psalmus. VENite exultemus domino* [...]
 <Ps 95 (94)>
- k. 205v-207v: *IN PRIMO NOCTVRNO. Antifona. NOuit*
dominus uiam [...] *Psalmus. BEatus uir qui non abiit* [...]
 <Ps 1>; *Antifona. Stiterunt reges terre* [...] <Psalmus> *QVare*
fremuerunt gentes [...] <Ps 2> *Antifona. NON timebo milia*
populi [...] *Psalmus. DOmine quid multiplicati* [...]

- ⟨Ps 3⟩ *Antifona. Non timebo [...] Absolutio. Iesu xriste nos exaudi [...]*
- k. 207v/208v: *Lectio Prima. IN illo tempore. Orante iesu in orto [...]*
- k. 208v/209: *Lectio secunda. TVnc accesserunt iudei et manus iniecerunt [...]*
- k. 208v: *na dolnym marginesie inną ręką: Iube domine benedicere Per Passionem sui filii det nobis per gaudia celi. Amen*
- k. 209/210v: *Lectio <tertia>. MAne autem facti milites presidis [...]*
- k. 211/212: *Antifona. Attendite uniuersi populi [...] Psalmus. LAudate dominum omnes gentes [...] <Ps 117 (116)> Capitulum. COMMunicantes xristi passionibus [...] Hymnus. CRistum ducem qui per crucem [...]*
- k. 212/212v: *Psalmus. BENedictus dominus deus israel <pieśń Zachariasza, Łk 1,68>*
- k. 212v/213: *Oratio. DOMine iesu xriste qui in hora matutinali post effusionem sudoris [...]*
- k. 213/215: *AD PRIMAM. DEus in adiutorium meum intende [...] Imnus. TV qui uelatus facie fuisti [...] Antifona. Cum ducerent iesum ligatum [...] Psalmus. IVbilate deo omnis terra [...] <Ps 100 (99)> Antifona. Cum ducerent iesum. Capitulum. CRistus passus est pro nobis [...] Oratio. DOMine iesu xriste qui in hora diei prima pilato perfidi presentatus es [...]*
- k. 215/217v: *AD TERCIAM. PER signum crucis de inimicis meis [...] Imnus. HOra qui ductus tercia fuisti [...] Antifona. Vide domine et considera [...] Psalmus. AD te leuavi oculos meos [...] <Ps 123 (122)> Antifona. VIde domine et considera [...] Capitulum. CRistus formam serui accipiens [...] Oratio. DOMine iesu xriste qui in hora diei tercia coram populo et pilato purpura indutus [...]*

- k. 217v-219v: *AD SEXTAM. PER signum crucis* [...] *Impnus. CRucem pro nobis subiit et stans milla sitiit* [...] *Antifona. QVos omnes qui transitis* [...] *Psalmus. CIRcumdederunt me canes* [...] <Ps 22 (21)> *Antifona. QVos omnes qui transitis* [...] *Capitulum. ASpiciamus in auctorem fidei* [...]
- k. 218v: na dolnym marginesie inną ręką: *uestem meam miserunt sortem*
- k. 219-219v: *Oracio. DOMine iesu xriste qui in hora diei sexta pro nobis nudus et innocens crucem ascendisti* [...]
- k. 219v-221v: *AD NONAM. Antifona. PER signum crucis* [...] *Antifona. Iesus autem cum gustasset* [...] *Psalmus. HEC est generacio querencium* [...] <Ps 24 (23)> *Antifona. Iesus autem cum gustasset* [...] *Capitulum. FRatres Gaudete quia cum inimici essemus* [...] *Oracio. DOMine iesu xriste qui in hora nona confixis in cruce manibus* [...]
- k. 222: niezapisana
- k. 222v: miniatura przedstawiająca opłakiwanie Chrystusa po zdjęciu z krzyża; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Wąż pożerający Saracena)
- k. 223-225v: *AD VESPERAS. DEus in adiutorium meum intende* [...] *Antifona. AD uesperum demorabitur* [...] *Antifona. Ad uesperum. Capitulum. MICHi autem absit gloriari nisi in cruce* [...] *Hymnus. QVi pressura mortis dura; na dolnym marginesie inną ręką: Sicut ablactatus est super* [...] *antifona. DEponentes iesum de cruce* [...] *Oracio. DOMine iesu xriste qui in hora diei uespertina in cruce pressuris innumeris fatigatus* [...]
- k. 225v-228: *AD COMPLETORIVM. PER signum crucis* [...] *CONuerte nos deus salutaris noster* [...] *Antifona. TVlit corpus ioseph* [...] *Psalmus. LAudate dominum in sanctis eius* [...]

⟨Ps 150⟩ *Antifona TVlit ioseph corpus [...] Capitulum.*
QVi iacuisti mortuus in petra [...] Oratio. DOMine iesu xriste
qui in hora diei ultima depositus in brachiis tue matris, ut pie creditur
reclinatus fuisti, cuius sacratissimam animam tue mortis gladius
pertransibat [...]

k. 228v/229: niezapisane

k. 229v: miniatura przedstawiająca Zesłanie Ducha Świętego; na posadzce data: *MDXXVIII*; w dolnej części bordiury herb Sforzów (Czarny Orzeł) oraz monogram Zygmunta I Starego: *S<erenissimus> S<igismundus> R<ex> P<oloniae>*

k. 230/234: *INCIPIT OFFICIVM SANCTI SPIRITVS*

k. 230/230v: *Hÿmpnus. NObis sancti spiritus gracia [...] Antifona.*
VEni sancte spiritus [...] Oratio. OMnipotens sempiterne
deus [...]

k. 231/231v: *AD PRIMAM*

k. 231v/232: *AD TERCIAM*

k. 232/232v: *AD SEXTAM*

k. 232v: *AD NONAM*

k. 233: *AD VESPERAS*

k. 233v/234: *AD COMPLETORIVM*

k. 234v: niezapisana

k. 235/242: *INCIPIT LETANIA MARIE VIRGINIS*

k. 242/245v: *SIMBOLVM ATHANASII. QVicunque uult*
saluus esse [...]

k. 246/247: *CONTRA INIMICOS PSALMI*

k. 246/247: ⟨*Psalmus*⟩ *Exaudiat te dominus in die tribulacionis [...]*
⟨Ps 19⟩

32 k. 247/248v: *Psalmus. QVi habitat in adiutorio [...]* ⟨Ps 90⟩

- k. 249v-250v: *ORATIO: DEus omnipotens pater et filius et spiritus sanctus da mihi famule tue BONE victoriam contra inimicos meos [...] Libera me famulam tuam BONAM de omnibus peccatis meis [...] et misereatur nostri Amen* <modlitwa, w której dwukrotnie pojawia się imię Bony>
- k. 250v-251: *Oracio: Libera me domine iesu xriste fili dei uiui qui in cruce suspensus fuisti [...] Benedicat et protegat me regalis diuinitas [...]*
- k. 251-251v: *Signum in quo filij dei sanati et liberati fuerunt a morbo et a morte subitanea. Sancte Deus. Sancte fortis. Sancte et immortalis. salvator mundi deus miserere nobis. Sancte Sebastiane, miles beatissime, quam tota patria Lombardia liberata fuit a mortifera peste et a maligno hoste, tuis precibus et meritis intercede pro nobis ad dominum*
- k. 251v-252: *ORATIO. OMnipotens sempiternus deus qui meritis et precibus beati et gloriosi sancti Sebastiani [...]*
- k. 252-252v: *Antifona: REcordare domine testamenti tui sancti et dic angelo tuo percucienti cesset iam manus tua ne perdas animas uiuencium Thetragramaton PAter noster yoth hee uau hee pantheseron panthaÿm Tetragramaton uirtus sacratissime sacrationis: carnis et sanguinis domini nostri iesu xristi sit in adiutorium meum. Amen. aduersus omnes inimicos meos. amen*
- k. 252v-256: *SIGNor dio misericordioso concedi anime. che io possa letose che piaceno ad te [...]*
- k. 256v-257v: niezapisane
- k. 258: XIX-wieczna notatka ołówkiem w języku angielskim:
Really 271 as, 20, 36, 48, 60, 65, 70, 79, 87, 122, 150, 197, 222, 229 are double.
- k. 258v: niezapisana.

PRZYPISY

[1] Zob. K. Krzak-Weiss, *Wstęp*, w: *Modlitewnik królowej Bony 1492 r. Facsimile*, red. K. Krzak-Weiss, R. Wójcik, W. Wydra, Poznań 2015, s. 5-26; U. Borkowska, *Królewskie modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*, Lublin 1999, s. 126-159.

[2] J.T. Lubomirski, *Książka do nabożeństwa Zygmunta Starego, i inna królowej Bony, zachowujące się w Anglii*, „Biblioteka Warszawska. Pismo Poświęcone Naukom, Sztukom i Przemysłowi” 1856, t. 4, s. 623-629.

[3] Zob. R. Wójcik, *Modlitewnik Zygmunta I Starego 1524 r. Facsimile*, red. K. Krzak-Weiss, R. Wójcik, W. Wydra, Poznań 2016, s. 7-11 (literatura tamże).

[4] Z. Ameisenowa, *Cztery polskie rękopisy iluminowane z lat 1524-1528 w zbiorach obcych*, Kraków 1967, s. 31.

[5] Opis rękopisu zob. *ibidem* (Zofia Ameisenowa błędnie podaje wymiary kart: 143 mm zamiast 130 mm); B. Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320-1540*, Warszawa 1993, s. 201 (nr kat. 34). Zofia Ameisenowa (zob. *eadem*, *op. cit.*) zwraca uwagę na błędną, włoską proveniencję *Modlitewnika* podaną przez Falconera Madana – zob. *idem*, *A summary catalogue of Western manuscripts in the Bodleian Library at Oxford which have not hitherto been catalogued in the quarto series with references to the Oriental and other manuscripts*, t. 4: *Collections received during the first half of the 19th century. Nos. 16670-24330*, Oxford 1897, s. 501.

[6] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 157-158.

[7] Zofia Ameisenowa podaje błędnie III + 271 kart – zob. Z. Ameisenowa, *op. cit.*, s. 31.

[8] *Ibidem*, s. 32.

[9] J.T. Lubomirski, *op. cit.*, s. 623.

[10] Z. Ameisenowa, *op. cit.*, s. 32. Z niejasnych powodów w swym katalogu Andrzej Mieczysław Olszewski odnotowuje tylko osiem minia-

tur – zob. A. M. Olszewski, *Pierwowzory graficzne późnogotyckiej sztuki małopolskiej*, Wrocław 1975, s. 157-158.

[11] K. Krzak-Weiss, *op. cit.*, s. 11-12. Tamże ustęp poświęcony schematom ilustracyjnym w godzinkach, a także szczegółowa bibliografia – zob. *ibidem*, s. 23, przyp. 20.

[12] Szczegółową literaturę dotyczącą Samostrzelnika można znaleźć w pozycjach: B. Przybyszewski, *Samostrzelnik Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34, red. H. Markiewicz, Wrocław 1992-1993, s. 427-428; W. Wydra, *Wstęp*, w: *Modlitewnik Olbrachta Gasztołda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r. Facsimile*, red. K. Krzak-Weiss, R. Wójcik, W. Wydra, Poznań 2015, s. 9-11.

[13] B. Miodońska, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, Warszawa 1983, s. 70: „We wnętrzu jednej z rozet widnieje czaszka otoczona pąkami, na których Zofia Rozanow odczytała sygnaturę miniaturzysty: S[tanislaus] C[laratumbensis] P[ictor] I[ndignus]”. Powiększenie fotografii wykluczyło obecność monogramu w tym miejscu.

[14] Daty 1528 nie notują Zofia Ameisenowa i Urszula Borkowska.

[15] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 128-129.

[16] B. Miodońska, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, s. 63-71.

[17] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 138-145.

[18] Z. Ameisenowa, *op. cit.*, s. 39-40.

[19] B. Miodońska, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, s. 70.

[20] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 130.

[21] *Ibidem*, s. 129.

[22] M. Morka, *Sztuka dworu Zygmunta I Starego. Treści polityczne i propagandowe*, Warszawa 2006, s. 459-460 [interpunkcja oryginalna].

[23] M. Starzyński, *Rola i funkcja herbów w miniaturach Stanisława Samostrzelnika*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja – Historia – Kultura”

2007, R. 1, s. 87-90. Marcin Starzyński pisze o 14 przedstawieniach jednopolowych, ale jest to omyłka – znajdujemy ich bowiem 11.

[24] *Ibidem*, s. 90.

[25] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 129-130.

[26] Z. Ameisenowa, *op. cit.*, s. 53.

[27] B. Miodońska, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, s. 19.

[28] Zob. R. Wójcik, *Wstęp*, w: *Modlitewnik Zygmunta I Starego 1524 r. Facsimile*, s. 19-20.

[29] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 157.

[30] D. Vorreux, *Franciszkański symbol Tau*, przeł. M. Kulikowska, Kraków 2001.

[31] O literach ferialnych zob. H. Wąsowicz, *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013, s. 317-322. Dokładne omówienie kalendarza zob. U. Borkowska, *op. cit.*, s. 131-133.

[32] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 132. W innym miejscu monografii autorka pisze jednak, że nieznanne jest źródło tego kalendarza – zob. *ibidem*, s. 158.

[33] Z. Ameisenowa, *op. cit.*, s. 31; U. Borkowska, *op. cit.*, s. 131.

[34] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 158-159.

[35] Z. Ameisenowa, *op. cit.*, s. 31.

[36] O *Clipeus spiritualis* w pozostałych modlitewnikach (polskie przekłady znane jako *Tarcza duchowna* oraz *Szczyt duszny*) zob. W. Wydra, *op. cit.*, s. 15-17 oraz R. Wójcik, *Wstęp*, s. 17-26.